

KARIŞIK DİLLİ ESERLERİN FONETİK ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Özet

XIII-XV. yüzyıllar arasında Anadolu’da mevcut olan yazı dilinde Doğu Türkçesinin özellikleriyle birlikte Batı Türkçesinin özellikleri bir arada görülür. Eski Anadolu Türkçesi olarak adlandırılan bu dönemin fonetik özellikleri birbirinden tamamen ayrılmamakla birlikte bir geçiş sürecini de beraberinde getirir. Oğuzların çeşitli nedenlerden dolayı batıya göç etmesi ve Anadolu’ya gelip geldikleri yerleri Türkleştirmeleri siyasi, sosyal ve dil açısından da bazı değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Söz konusu geçiş dönemi “olga-bolga sorunu” olarak da adlandırılan karışık dilli eserlerin oluşumuna zemin hazırlamıştır. İşte bu dönemde hem Doğu Türkçesinin hem de Batı Türkçesinin dil özelliklerini bir arada bulunduran eserler “karışık dilli eserler” olarak adlandırılmaktadır. Bu çalışmada Ali’nin Kıssa-i Yusuf’u, Kitâb-ı Güzîde ve Ferâ’îz Kitâbı adlı üç karışık dilli eser ses bilgisi bakımından incelenmiştir. Mevcut olan karışık dillilik özellikleri incelenen üç eserde belirlenmiş ve bu özellikler sayısal verilerle ortaya çıkarılmıştır. Sayısal verilerden elde edilen sonuçlardan hareketle incelenen eserler hakkında çıkarıma ulaşılmış ve eserlerde fonetik bakımdan dikkat çeken özellikler tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada tarama ve sınıflandırma yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın amacı mevcut olan karışık dillilik özelliklerini, incelenen eserler üzerinde sayısal verilerden yola çıkarak belirlemek ve incelenen eserlerde dikkat çeken özellikleri ortaya koyabilmektir. Tespit edilen bu özellikler temel alınarak belirli çıkarımlara ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Karışık Dilli Eserler, Fonetik Özellikler, Ses Olayları.

AN EVALUATION ON THE PHONETIC PROPERTIES OF MIXED LANGUAGE WORKS

Abstract

XIII.-XV. between the centuries the characteristics of Eastern Turkish and Western Turkish are seen together in the written language that existed in Anatolia. The phonetic features of this period which is called Old Anatolian Turkish are not completely separated from each other but they also bring about a transition process. Oghuses migrated to the west for various reasons and Turkied the places they came to Anatolia and brought some changes in terms of political social and language. The transition period in question paved the way for the formation of mixed language works also known as the “olga-bolga” problem”.In this period the works that have the language features of both Eastern Turkish and Western Turkish together are called “mixed language works”. In this study Ali’s Kıssa-i Yusuf, Kitâb-ı Güzîde and Ferâ’îz Kitâbı were studied in terms of phonetics. The existing mixed linguistic features were determined in three works examined and these features were revealed with numerical data. Based on the results obtained from the numerical data an inference has been reached about the studied works and it has been tried to determine the phonetic features in the works. In this study screening and classification method was used. The aim of the study is to determine the features of mixed linguistic based on the numerical data on the studied works and to reveal the remarkable features of the works examined. Based on these features certain conclusions have been reached.

Key words: Mixed Languages Works, Phonetic Features, Vokal Events.

Millî Kültür
Araştırmaları Dergisi

(MİKAD)

CİLT 4 / SAYI 1
HAZİRAN 2020

Sorumlu Yazar
Corresponding Author

Fatma KOÇ İnönü
Üniversitesi, Dr.,
kocfatma2708@gmail.com,
ORCID ID: 0000-0001-6828-
1679

Gönderim Tarihi
Recieved
18. 05.2020

Kabul Tarihi
Accepted
28.05.2020

Atıf
KOÇ, F. (2020). “Karışık Dilli
Eserlerin Fonetik Özellikleri
Üzerine Bir Değerlendirme”,
Milli Kültür Araştırma
Dergisi, (4/1). 55-68.

Giriş

Hem Doğu Türkçesinin hem de Batı Türkçesinin ses ve şekil özelliklerini bir arada bulunduran eserler “karışık dilli eserler” olarak tanımlanmaktadır. Eski Oğuz Türkçesi, 13. yüzyılda başlar ve 16. yüzyıl başlarına dek sürer (Ercilasun, 2004: 442). O dönemde Anadolu’ya Oğuz boyuyla birlikte başka boylar da göç etmiştir. Göç durumunun neden olduğu sosyal ve kültürel etkileşim, dil üzerinde de etkili olmuştur. Dolayısıyla fonetik ve morfolojik anlamdaki değişiklikler karışık dilli eserlerin meydana gelmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Eski Anadolu Türkçesi döneminde yazı dili oluşumu yeni olduğu için batıya göç eden Oğuz boyları kendi ağız özelliklerini eserlere yansıtmışlardır. Yani Oğuz boyları Anadolu’ya göç ederken Oğuzlardan olmayan başka müellifler de bulunmaktaydı. Bu müellifler Anadolu’ya geldiklerinde oluşturdukları eserlere Doğu Türkçesinin özelliklerini de dâhil etmişlerdir. Dolayısıyla o dönemde göçlerden kaynaklanan bir sözlü kültür meydana gelmiştir. Sözlü kültür ile yazılı kültürün kesişmesi, dil özellikleri açısından bazı ayrışmaları da beraberinde getirmiştir. Söz konusu süreç, “olga-bolga sorunu” olarak da adlandırılan karışık dilli eserlerin oluşumuna zemin hazırlamıştır.

Eski Anadolu Türkçesi dönemi içerisinde yer alan ve bir geçiş dönemini temsil eden karışık dilli eserler, fonolojik ve morfolojik açıdan birtakım noktalarda farklılıklar göstermektedir. Dolayısıyla karışık dilli eserler üzerinde bu yönde incelemeler yapılması, ayrışan ve ortaklaşan özelliklere dair daha belirgin sonuçlar alınmasını sağlayacaktır.

Karışık dilli eserlerin sayısı metinlerin varlığı ve günümüze ulaşabilme durumuna göre değişebilmektedir. Bu konu üzerine yazılan eserlerde dilciler farklı görüşler belirtmişlerdir. Çalışma oluşturulurken Ali’nin Kıssa-i Yusuf’u, Kitâb-ı Güzîde ve Manzûme-i Ferâôiz olmak üzere üç karışık dilli eser dikkate alınmıştır. Eserlerin metin kısımları taranarak fonetik ve morfolojik incelemeler gerçekleştirilmiştir. Metinlerin fonetik yapısı değerlendirilirken Ali Cin’in üzerinde çalıştığı Kıssa-i Yusuf adlı doktora tezinden, Serhat Küçük’ün yayınladığı Kitâb-ı Güzîde adlı eserden ve Eyüp Sertaç Ayaz’ın yayınladığı Manzûme-i Ferâôiz adlı eserden yararlanılmıştır.

Kıssa-i Yusuf’un yazarı Ali hakkında pek fazla bilgi yoktur. Karışık dilli eserlerin ses özelliklerini taşıyan Kıssa-i Yusuf, Türk edebiyatında yazılan ilk Yusuf kıssasıdır. Dörtlükler biçiminde yazılmıştır. Yusuf ile Züleyha’nın aşk hikâyesi konu edilmiştir. Eserde hem Doğu Türkçesinin hem de Batı Türkçesinin dil özellikleri görülmektedir. Kitâb-ı Güzîde Ebû Nasr bin Tahir bin Muhammed es-Serahsî tarafından yazılmıştır. Yazarı hakkında pek fazla malumat bulunmamaktadır. Dinî konuları ele alan bir eserdir. Kitâb-ı Güzîde’den ilk olarak Mehmed Fuad Köprülü söz etmiştir (Küçük, 2014: 24).

Ferâôiz Kitabı ise miras dağılımını konu edinen karışık dilli bir eserdir. Manzum olarak, klasik yazım usulü ile –besmele, hamdele ve salvele- yazılan eserin adı belirtilmemiş, manzum olarak yazılması ve konusu dikkate alınarak Manzûme-i Ferâôiz olarak adlandırılmıştır (Ayaz, 2016: 23).

Amaçlar

Çalışmanın sınırları karışık dilli eserlerin ses ve şekil özelliklerini içeren Kıssa-i Yusuf, Kitâb-ı Güzîde ve Manzûme-i Ferâôiz olmak üzere üç eserle çizilmiştir. Bu çalışmada amaç, mevcut olan karışık dillilik özelliklerini, incelenen eserlerde sayısal

verilere dayandırarak ortaya koyabilmek ve ulaşılan sayısal verilerden yola çıkarak çıkarıma ulaşabilmektir. Bir diğer amaç ise eserlerde dikkat çeken fonetik özellikleri ortaya koyabilmektir.

Yöntem

Çalışmada tarama ve sınıflandırma yöntemi kullanılmıştır. Tarama yöntemi kullanılarak üç ayrı metnin bütün fonetik ve morfolojik özellikleri belirlenmiştir. İkinci aşamada, elde edilen ses ve şekil özellikleri başlıklarına göre tasnif edilmiş ve sayısal veriler belirlenmiştir. İncelenen eserlerde fonetik bakımdan farklılık gösteren özellikler ifade edilerek çıkarımlara ulaşılmıştır. Kıssa-i Yusuf *KY*, Kitâb-ı Güzîde *KG*, Ferâôiz Kitâbı (Manzûme-i Ferâôiz) ise *FK* şeklindeki kısaltmalarla belirtilmiştir. Ses değişimleri ise Eski Anadolu Türkçesi döneminden Türkiye Türkçesi dönemine doğrudur. Eski Anadolu Türkçesi *EAT*, Türkiye Türkçesi ise *TT* şeklindeki kısaltmalarla ifade edilmiştir.

1. ÜNLÜ OLAYLARI

Karışık dilli eserlerde birçok ünlü hadisesi gerçekleşmiş olmakla birlikte bunların içerisinde göze çarpan en önemli unsur kapalı *e* durumudur. Kapalı */e/* Eski Türkçeden beri getirilen belli sözcüklerde yer almıştır. Bunlar *vêr-*, *yê*, *dê-*, *gêrcek*, vb.

Kapalı */e/*, Arap harfli metinlerde bazı durumlarda *i* ile yazılmış, bazı durumlarda elif harfinin üzerine hemze konularak belirtilmiştir. Yani imla noktasında bir ikilem söz konusudur. Çünkü Arap harfli metinlerde bu ses, belirgin şekilde anlaşılır değildir. Arap alfabesi, ünlüleri *ا, و, ع* olmak üzere üç harfle gösterir. Dolayısıyla bu alfabe kapalı */e/* sesiyle birlikte dokuz ünlüsü olan bir dili göstermek için yetersiz kalmıştır. Kapalı */e/* sesi Orkun metinlerinde imlâdan takip edilemiyorsa da, Yenisey metinlerinde müstakil bir harf ile temsil edildiği için, Eski Türkçedeki varlığı bilinmektedir (Gülsevin-Boz: 2004: 52). Ünlü uyumu noktasında ise kalınlık-incelik uyumu tam bir şekilde mevcuttur. Ancak dudak uyumu bazı eklerin düzlük yuvarlaklık durumundan ötürü tam değildir. Birtakım eklerin sadece yuvarlak biçimde kullanılması dudak uyumunun bozulmasında etkili olmuştur.

1.1. Ünlü İncelmesi

Ünlü incelmesi incelenen karışık dilli eserlerde görülen bir ses hadisesidir. Türkiye Türkçesi ağızlarında birçok örneği bulunmaktadır. Ünlü uyumu bakımından, Eski Türkçede dil benzeşmesinin kurallı olarak yürürlükte olduğunu görüyoruz (Korkmaz, 2013: 46).

EAT TT

/e/ > /a/ *teŋri > tanrı KY*

1.2. Ünlülerde Art Damaksıllaşma

İnce ünlüyle devam etmesi gereken sözcüklerde kalın ünlülerin kullanılması, kalınlık-incelik uyumunun bozulmasını engel olmuştur. Ancak bu durumun istisnaları da görülebilmektedir. Kalınlık-incelik uyumunu bozan bazı eklerdeki ünlüler sözcüğün bünyesinde kalınlaşarak uyuma girmiştir.

EAT TT

/a/ > /e/ ardař > kardeř *KY*
/a/ > /e/ ardař+ı+n > kardeř+i+n *FK*
/a/ > /e/ peygambar+lı > peygamber+lik *KY*
/a/ > /e/ yađı > yeni *KY*
/ı/ > /i/ dağı > dahi *FK*
/ı/ > /i/ inan-dı-lar > inan-dı-lar *KY*
/ı/ > /i/ vaıt > vakit *KG*
/ı/ > /i/ yağı > yeni *KY*

1.3. Ünlü Düzleşmesi

Ünlü düzleşmesi, yuvarlak ünlülerin düz ünlülere dönüşmesi durumudur. Ayrıca birtakım ekler sadece düz biçimde kullanılmıştır. Bunlardan bazıları şöyledir: -dİ, +kİ, -Gİİ, +Cİ, +dİn, -mİş, -sİz, -sİn, -(y)İcİ ...

EAT TT

/e/ > /ö/ beyle > böyle *KY*
/e/ > /ö/ eyle > öyle *KY*
/e/ > /ü/ kör-er > gör-ür *KY*
/ı/ > /u/ doğrı > doğru *KY*
/ı/ > /u/ dol-dır-đıl > dol-dur-đıl *KY*
/ı/ > /u/ onşı > komşu *KG*
/ı/ > /u/ uzı > kuzu *KY*
/ı/ > /u/ oğıl > oğul *KG*
/ı/ > /u/ oı-dı > oku-du *KY*
/ı/ > /u/ ol-dı > ol-du *KY*
/ı/ > /u/ on+unı > on+uncu *KY*
/ı/ > /u/ u-dı > u-tu *KY*
/ı/ > /u/ yoğ+sıl > yok+sul *KG*
/i/ > /ü/ kiık > küük *KY*
/i/ > /ü/ tört+üni > dörd+üncü *KY*
/i/ > /ü/ üç+üni > üç+üncü *KY*

1.4. Kapalı /è/ Kullanımı /e/ < /i/, /i/ < /e/

Kapalı e, i-e değişikliğinin bir safhası olup açık e ile i arasında bir vokaldir (Ergin, 2009: 57). Kapalı /e/ ünlüsünün yazım açısından kullanımı karışıklık göstermektedir. Arap harfli metinlerde kapalı /e/ ünlüsünün gösterilmesi, karışıklığı doğuran asıl sebeptir. Bu karışıklığı Yenisey yazıtlarında da görmek mümkündür. Yenisey yazıtlarında özel bir işareti olan kapalı è sesi ise bazı sözcüklerde gösterilirken

bazılarında gösterilmemektedir (Yıldırım, 2019: 17). İncelenen karışık dilli metinlerde kapalı /e/ sıkça kullanılmıştır.

EAT TT

- /è/ > /i/ ègü > iyi *KY*
/è/ > /i/ èygü > iyi *KY*
/è/ > /i/ gène > gine *KY*
/è/ > /i/ yène > yine *KY*
/i/ > /è/ bil+i+n+den > bèl+i+n+den *KG*
/i/ > /è/ biş > bësh *KG*
/i/ > /è/ di-di > dè-di *KG*
/i/ > /è/ di-dü-k > dè-dü-k *KY*
/i/ > /è/ di-r > dè-r *FK*
/i/ > /è/ girçek+lig+i > gèrçek+lik+i *KG*
/i/ > /è/ girü < gèri *KG*
/i/ > /è/ id-e-m > èd-e-m *FK*
/i/ > /è/ kirü > gèri *KY*
/i/ > /è/ vir > vèr *FK*
/i/ > /è/ vir-di > vèr-di *KG*
/i/ > /è/ yidi+nci > yèdi+nci *KG*

1.5. Ünlü Yuvarlaklaşması

Yuvarlaklaşma, karışık dilli eserlerde oldukça sık karşılaşılan bir ses hadisesidir. Düz bir ünlünün, yanındaki ünsüzün etkisiyle yuvarlak sıradan ünlüye dönüşmesi: kabuk, kavur-, kavuş-, savun-, avuç, yağmur, sıvur-, süpür-, çöz- vb (Korkmaz, 1992: 174). Düzlük-yuvarlaklık uyumunun tam olarak yerleşmemesinin nedeni de yine yuvarlaklaşmadır. Birçok ek sadece yuvarlak formda kullanılmıştır. Dolayısıyla düzlük-yuvarlaklık uyumu bozulmuştur.

EAT TT

- /u/ > /a/ kı1-ur > kıl-ar *KY*
/u/ > /a/ kı1-ur > kıl-ar *KG*
/u/ > /ı/ altun > altın *KY*
/u/ > /ı/ al-ur > al-ır *KY*

EAT TT

- /u/ > /ı/ aş-ur-dı-lar > aş-ır-dı-lar *KY*
/u/ > /ı/ cân+suz+dan > cân+sız+dan *KG*
/u/ > /ı/ dat+lu > tat+lı *KY*
/u/ > /ı/ kaygu+lu > kaygı+lı *KY*

/u/ > /ɪ/ s̱anduḵ+dan > sandık+tan *KY*
/u/ > /ɪ/ sat-u+y+a > sat-ɪ+y+a *KY*
/u/ > /ɪ/ taẕu > tazı *KY*
/u/ > /ɪ/ toḱuz+ınç̱ı > dokuz+uncu *KY*
/u/ > /ɪ/ ulduz+lar > yıldız+lar *KY*
/ü/ > /e/ dé-y-ü > di-y-e *KY*
/ü/ > /e/ di-y-ü > di-y-e *FK*
/ü/ > /e/ di-y-ü > di-y-e *KG*
/ü/ > /i/ bel+lü > bel+li *KY*
/ü/ > /i/ ben+üm+çün > ben+im+için *KY*
/ü/ > /i/ berü > beri *KY*
/ü/ > /i/ bil-ür > bil-ir *KY*
/ü/ > /i/ degül > değil *FK*
/ü/ > /i/ düb+i > dip+i *KY*
/ü/ > /i/ girü > geri *FK*
/ü/ > /i/ incü > inci *KY*
/ü/ > /i/ işit-düg+üm > işit-dik+im *KG*
/ü/ > /i/ kel-ür > gel-ir *KY*
/ü/ > /i/ kendü > kendi *KY*
/ü/ > /i/ kendü > kendi *FK*
/ü/ > /i/ kirü > geri *KY*
/ü/ > /i/ nesne+n+üṉ > nesne+n+in *KG*
/ü/ > /i/ terâzi+y+e > terâzi+y+e *KY*
/ü/ > /i/ üçün > için *KY*
/ü/ > /i/ yet-ür-ip > yet-ir-ip *KY*
/ü/ > /i/ zâid+üṉ > zâid+in *FK*
/ü/ > /i/ zevce+n+üṉ > zevce+n+in *FK*

1.6. Ünlü Daralması

Geniş ünlülerin dar ünlülere dönüşmesi, karışık dilli metinlerde rastlanan bir ses hadisesidir. /a/ ünlüsü /ɪ/ ya da /u/ ünlüsüne, /e/ ünlüsü i ya da /ü/ ünlüsüne dönüşerek daralır. Geniş ünlü ile biten fiillerin /-yor/ ekini alması sonucu söz konusu geniş ünlü daralır. Bu noktada /y/ konsonantının daraltıcı etkisi devreye girer. Ancak incelenen metinlerde ünlü daralması çoğunlukla, sözcüklerin ek almasına bağlı olarak

gerçekleşmemiştir. İncelenen karışık dilli metinlerde ünlü daralması, sözcüklerin ilk hecesinde veya son hecesinde görülmüştür.

EAT TT

/ı/ > /a/ *Ö*ışk+1 > aşk+1 *KY*

/ı/ > /a/ yalavıç > yalavaç *KY*

/ı/ > /a/ yığ+la-r > ağ+la-r *KY*

/ı/ > /a/ yığaç > ağaç *KY*

1.7. Ünlü Düşmesi

İkiden fazla heceli sözcüklerin ek alması sonucu orta hecedeki ünlülerin düşmesi sıkça karşılaşılan bir durumdur. İkinci hecelerde dar ünlü bulunduran sözcüklerin ek almaları sonucunda ikinci hecede bulunan dar ünlü düşebilmektedir. Ancak bu durumun istisnaları görülebilmektedir. “fasıl” sözcüğünde ikinci hecede bulunan “ı” ünlüsü ek aldıktan sonra düşmüştür. Taranan metinlerde ünlü düşmesi hadisesi, genellikle bu şekilde meydana gelmiştir.

ağz+ı+n+a *KG* → /ı/ ünlüsü düşmüştür.

aşl+1 *KY* → /ı/ ünlüsü düşmüştür.

aşl+1 *FK* → /ı/ ünlüsü düşmüştür.

bağr+1 *KY* → /ı/ ünlüsü düşmüştür.

faşl+1 *FK* → /ı/ ünlüsü düşmüştür.

hayr+1 *KG* → /ı/ ünlüsü düşmüştür.

hayr+ıla *FK* → /ı/ ünlüsü düşmüştür.

ğarn+ı+n+a *KG* → /ı/ ünlüsü düşmüştür.

nağş *KY* → /ı/ ünlüsü düşmüştür.

nağm+1 *FK* → /ı/ ünlüsü düşmüştür.

Öağl+a *KG* → /ı/ ünlüsü düşmüştür.

Öağl+1 *KY* → /ı/ ünlüsü düşmüştür.

Öağl+1 *FK* → /ı/ ünlüsü düşmüştür.

Öayb+1 *KY* → /ı/ ünlüsü düşmüştür.

şabr *KY* → /ı/ ünlüsü düşmüştür.

vaşf+1 *KY* → /ı/ ünlüsü düşmüştür.

emr+i+n+den *KY* → /ı/ ünlüsü düşmüştür.

fehm+i *KY* → /ı/ ünlüsü düşmüştür.

fıkr+e *KY* → /ı/ ünlüsü düşmüştür.

hük+m+i+n+e *KY* → /ı/ ünlüsü düşmüştür.

nefs+i *KY* → /ı/ ünlüsü düşmüştür.

vağt+i *KY* → /ı/ ünlüsü düşmüştür.

buyruğ+um *KG* → /u/ ünlüsü düşmüştür.

kaş-up *KY* → /u/ ünlüsü düşmüştür.

uyku *KY* → /u/ ünlüsü düşmüştür.

gögs+i+n+e *KG* → /ü/ ünlüsü düşmüştür.

könl+i+n *KY* → /ü/ ünlüsü düşmüştür.

1.8. Önlük-Arthık Uyumu

Türkçede kalınlık-incelik uyumu tam olarak yerleşmiştir. “-yor, -ken, -leyin, -mtrak, -gil, -ki” ekleri kalınlık-incelik uyumunu bozan eklerdir. Türkçe kökenli olmayan sözcüklerde kalınlık-incelik uyumu aranmaz. Kitâb-ı Güzîde’de ve Manzûme-i FerâÖiz’de Arapça ve Farsça kökenli sözcükler oldukça fazladır. Dolayısıyla bu sözcükler uyum haricinde tutulmuştur. Taranan karışık dilli metinlerde mevcut olan Türkçe kökenli sözcüklerde uyuma aykırı olan sözcükler tespit edilmiştir.

ağ+la-r-ken *KY*

diğ+le-meğ+a *KY*

ıd-gil *KY*

inan-ma-sa *KG*

sa-t-ar miz *KY*

kı1-1-vir *KG*

1.9. Dudak Uyumu

İncelenen karışık dilli eserlerde dudak uyumu bulunmamaktadır. Türkçenin tarihî dönemleri içerisinde çeşitli sebeplerle yuvarlaklaşmanın yoğun olduğu Eski Anadolu Türkçesinde bu uyumsuzluk, kendini daha da kuvvetli göstermektedir (Cin-Akyıldız: 2013: 76). Birtakım eklerin sadece yuvarlak biçimde kullanılması dudak uyumunun yerleşmemesine yol açmıştır.

ay-r-uğ *KG*

azuğ+um+dur *KG*

ben+üm *KG*

bu+n+1 *FK*

bul-ıcağ *FK*

bul-ın-sa *FK*

girü *FK*

suç+suz+1 *KY*

sür-di *KY*

şes-üp *KY*

tamuğ *KY*

2. ÜNSÜZ OLAYLARI

2.1. Ötümlüleşme

Ötümlüleşme olayı karışık dilli eserlerde rastlanan bir ses olayıdır. Bu ötümlüleşme hadisesi t-d, k-g, ç > c, p > b ünsüzleri arasında tespit edilebilmektedir (Şahin, 2013: 43). İncelenen metinlerde $b < p$, $c < ç$, $d < t$, $ğ < k$ şeklindeki ötümlüleşme hadiseleri tespit edilmiştir.

EAT TT

- /b/ > /p/ bahâ > pahâ *KY*
/b/ > /p/ barça > parça *KY*
/b/ > /p/ barmaq+lar+ı+n > parmaq+lar+ı+n *KY*
/b/ > /p/ sebeb > sebep *KY*
/d/ > /t/ dağ-ıp > tak-ıp *KY*
/d/ > /t/ dağ-dı-lar > tak-tı-lar *KY*
/d/ > /t/ dara-ğuban > tara-ğuban *KY*
/d/ > /t/ dart-ar > tart-ar *KY*
/d/ > /t/ dat+lu > tat+lı *KY*
/d/ > /t/ dörd > dört *FK*
/d/ > /t/ dut-a > tut-a *KY*
/d/ > /t/ dut-an+lar > tut-an+lar *FK*
/d/ > /t/ dut-ğıl > tut-ğıl *KY*
/d/ > /t/ dür+lü > tür+lü *KY*
/d/ > /t/ id-se > et-se *FK*
/d/ > /t/ işid-düg+ün > işit-tig+in *KY*
/d/ > /t/ kırd > kurt *KY*
/ğ/ > /k/ kıyas > kıyas *KY*
/ğ/ > /k/ sağın-duğ+ı > sakın-dığ-ı *KY*

2.2. Ötümsüzleşme

Ötümsüzleşme olayı karışık dilli eserlerde tespit edilen bir ses olayı olmakla birlikte karışık dilli eserler için çok da karakteristik bir özellik değildir. Bu yüzden Eski Anadolu Türkçesindeki örnekleri ötümlüleşmeye göre daha azdır (Şahin, 2013: 43).

EAT TT

- /ç/ > /c/ altı+nçı > altı+ncı *KY*
/ç/ > /c/ ançağ > ancak *KY*
/ç/ > /c/ beş+inçi > beş+inci *KY*
/ç/ > /c/ dörd+ünçi > dörd+üncü *KY*

/ç/ > /c/ inçi > inci *KY*
/ç/ > /c/ kararı+çık > kararı+cık *KY*
/ç/ > /c/ oğlan+çuk+ğa > oğlan+cık+a *KY*
/ğ/ > /k/ yoğ-i-di > yok-i-di *KG*
/k/ > /g/ keç-di > geç-ti *KY*
/k/ > /g/ kel > gel *KY*
/k/ > /g/ kere-k > gere-k *KY*
/k/ > /g/ ket-ür-üp > get-ir-ip *KY*
/k/ > /g/ kibi > gibi *KY*
/k/ > /g/ kiy-ür-di > giy-dir-di *KY*
/k/ > /g/ kön-dür-di > kön-dür-dü *KY*
/p/ > /b/ pıçak > bıçak *KY*
/t/ > /d/ kit-er > gid-er *KY*
/t/ > /d/ tağ+da > dağ+da *KY*
/t/ > /d/ tamar+1+n+a > damar+1+n+a *KY*
/t/ > /d/ teng > denk *KY*
/t/ > /d/ tē-y-ü > de-y-ü *KY*
/t/ > /d/ toğ-ar-ken > doğ-ar-ken *KY*
/t/ > /d/ toğuz+unç1 > dokuz+uncu *KY*
/t/ > /d/ tavar > davar *FK*
/t/ > /d/ toğuz+dur > dokuz+dur *FK*
/t/ > /d/ toğuz+ıncı > dokuz+uncu *KG*
/t/ > /d/ tur-dı > dur-du *KG*

2.3. Sızıcılışma

Patlayıcı ünsüzlerin çeşitli sebeplerle sızıcı ünsüze dönüşmesi (Korkmaz, 1992: 135). Karışık dilli eserlerde sıkça karşılan bir ses olayıdır.

EAT TT

/h/ > /k/ yoñ+sıl+1+n+a > yok+sul+u+n+a *KG*

/ş/ > /c/ ni+şe > ni+ce *KY*

2.4. Ünsüz Düşmesi

İncelenen karışık dilli metinlerde ilk ve orta hecede ünsüz düşmesi tespit edilmiştir.

EAT TT

Ø > /l/ keltür-di-ler > getir-di-ler *KY*

Ø > /n/ bu+lar > bu+n+lar *FK*

Ø > /v/ ur-du-m > vur-du-m *KG*

Ø > /v/ ur-un-dı > vur-un-du *KY*

Ø > /y/ kıo-ma > ko-y-ma *FK*

2.5. Ünsüz Uyumu

Birtakım eklerin sert veya yumuşak olma durumundan dolayı ünsüz uyumu yoktur. Yani sert ünsüzle biten bir sözcük yumuşak ünsüzle başlayan bir ek aldığımda ünsüz uyumu sağlanamamaktadır. Ünsüz uyumu, incelenen karışık dilli eserlerde tespit edilen bir ses olayıdır. Aşağıda ünsüz uyumunun olmadığı örnekler sıralanmıştır.

EAT TT

/d/ > /t/ ağ+laş-dı-lar > ağ+laş-tı-lar *KY*

/d/ > /t/ ak-dı > ak-tı *KY*

/d/ > /t/ art-dı > art-tı *KY*

/d/ > /t/ ayet+de > ayet+te *KG*

/d/ > /t/ bahis+dür > bahis+tir *KG*

/d/ > /t/ bak-dı > bak-tı *KY*

/d/ > /t/ bak-dı > bak-tı *KG*

/d/ > /t/ çık-dı > çık-tı *KY*

/d/ > /t/ ey-it-di > ey-it-ti *KG*

/d/ > /t/ hâkîkat+dür > hakikat+tir *FK*

/d/ > /t/ it-di > it-ti *FK*

/d/ > /t/ kaç+dur > kaç+tır *FK*

/d/ > /t/ kıbrıs+da > kıbrıs+ta *FK*

/d/ > /t/ uçmak+da > uçmak+ta *KG*

/d/ > /t/ yara-t-dı > yara-t-tı *KG*

2.6. m > b

m > b dönüşümü karışık dilli eserlerin en belirgin özellikleri arasındadır. m'li ve b'li ifadelerin birlikte kullanılması hem Doğu Türkçesine hem de Batı Türkçesine ait özelliklerin bir arada kullanıldığının göstergesidir. Dolayısıyla metinlerde bu örnekleri görmek mümkündür. Ön sesteki b- > m- dönüşümü bakımından, bugün Oğuz-Türkmen lehçelerinin genellikle b- yönünde olduğu bilinmektedir (Korkmaz, 2013: 46).

EAT TT

/m/ > /b/ men > ben *KY*

/m/ > /b/ miñ > bin *KY*

/m/ > /b/ mu+n+ça > bu+n+ca *KY*

/m/ > /b/ mu+n+dan > bu+n+dan *KY*

2.7. Dudaksillaşma

n içseste p-b çift dudaksılları önünde genellikle m geniz çift dudak sesine döner (Banguoğlu, 2015: 105). İncelenen metinlerde dudaksillaşma örneklerine rastlanmıştır.

EAT TT

n > m konuşı > komşu *KG*

n > m sünbül > sümbül *KY*

Sonuç

Karışık dilli eserler, bir geçiş dönemini temsil ettiği için fonetik yapı bakımından birtakım farklılıklar taşımaktadır. Bu farklılıklar ise Batı Türkçesinin zeminini hazırlayan bir yapıyı teşkil etmektedir. Ali'nin Kıssa-i Yusuf'u, Kitâb-ı Güzîde ve Ferâ'îz Kitâbı adlı eserlerin fonetik özellikleri, metinlerden verilen örnekler üzerinde incelenmiştir. Eserlerde karışık dilliliğe ait olan dil özellikleri tespit edilip sayısal verilere ulaşılmış ve tespit edilen özellikler birbiriyle mukayese edilmiştir. Ayrıca incelenen üç eserde göze çarpan farklı özellikler belirtilerek çıkarımlara ulaşılmıştır.

İncelenen karışık dilli eserlerde **b-'li** ve **m'li** kullanımlar birlikte görülmüştür. Ancak bu özelliğin tamamına yakını Kıssa-i Yusuf'ta görülmüştür. Bu özellik Kitâb-ı Güzîde'de ve Ferâ'îz Kitâbı'nda oldukça az sayıda tespit edilmiştir. İncelenen karışık dilli eserlerde **b-'li** ve **b ünsüzünün düşmüş şekli** bir arada kullanılmıştır. Bu özellik en çok Kıssa-i Yusuf'ta rastlanmıştır. Kitâb-ı Güzîde'de ve Ferâ'îz Kitâbı'nda oldukça az sayıda olduğu görülmüştür. Kıssa-i Yusuf'ta 27 adet bol- ve 415 adet ol-, Kitâb-ı Güzîde'de 1 adet bol- ve 10 adet ol-, Ferâ'îz Kitâbı'nda ise 1 adet bol- ve 41 adet ol- tespit edilmiştir. Bu özellik sayısal verilerde de görüldüğü üzere diğer iki esere nazaran Kıssa-i Yusuf'ta daha karakteristik bir özelliktir.

İncelenen karışık dilli eserlerde “**var, var-, ver-**” sözcüklerinin **b'li** formuyla birlikte kullanıldığı tespit edilmiştir. Ancak bu özelliğin tamamına yakını Kıssa-i Yusuf'ta görülmüştür. Kıssa-i Yusuf'ta 7 adet b > v dönüşümünü taşıyan sözcük tespit edilmiştir. Diğer iki eserde bu özellik yok denecek kadar az sayıdadır.

İncelenen karışık dilli eserlerde ayrılma hâli ekinin hem **-dIn** hem de **-dAn** biçimleriyle birlikte kullanıldığı görülmüştür. **-dIn** ayrılma hâli eki Kıssa-i Yusuf'ta 29 adet, Kitâb-ı Güzîde'de 1 adet, Ferâ'îz Kitâbı'nda ise 8 adet tespit edilmiştir. Ulaşılan sayılardan da anlaşılacağı üzere bu özellik Kıssa-i Yusuf'ta daha belirgin durumdadır.

İncelenen üç eserin hemen hemen hepsinde çekimli fiillerde zamir kökenli kişi eklerinin birbirine yakın oranda kullanıldığı görülmüştür.

İncelenen üç eserde de belirtme durumu eki olarak **+nI** ekinin birbirine yakın oranda kullanıldığı tespit edilmiştir.

İncelenen üç eserde **-nIn** veya **-nIn** ilgi durumu eklerinin birbirine yakın oranda kullanıldığı tespit edilmiştir.

Kıssa-i Yusuf'ta 2194 adet, Kitâb-ı Güzîde'de 1476 adet, Ferâ'îz Kitâbı'nda ise 873 adet kapalı /e/ tespit edilmiştir. Kapalı /e/ kullanımı ulaşılan sayılardan da anlaşılacağı üzere Kıssa-i Yusuf'ta diğer iki esere nispeten daha belirgindir.

Kıssa-i Yusuf'ta 2627 adet, Kitâb-ı Güzîde'de 2617 adet, Ferâ'îz Kitâbı'nda ise 1620 adet yuvarlak ünlü tespit edilmiştir. Yuvarlak ünlü kullanımı, Kıssa-i Yusuf'ta ve

Kitâb-1 Güzîde’de birbirine yakın sayıda olmakla birlikte Ferâ’îz Kitâbı’nda diğer iki esere oranla daha az sayıda tespit edilmiştir.

Kıssa-i Yusuf’ta 1594 adet, Kitâb-1 Güzîde’de 2063 adet, Ferâ’îz Kitâbı’nda ise 1010 adet ئ (nazal n) kullanımı tespit edilmiştir. ئ (nazal n) en çok Kitâb-1 Güzîde’de tespit edilmiştir.

ئ (nazal n) belirli kullanım özellikleri dışında Kitâb-1 Güzîde adlı eserde ayrılma hâli ekinde kullanılmıştır.

ئ (nazal n) belirli kullanım özellikleri dışında Kıssa-i Yusuf adlı eserde zarf-fiil ekinde kullanılmıştır.

Kıssa-i Yusuf’ta Karahanlı Türkçesi döneminde görülen geniş zamanın olumsuz hâli olan “-mAs” ekine rastlanmıştır.

Ötümlüleşme olayı incelenen eserlerde fazlaca tespit edilmekle birlikte ötümsüzleşme olayı belirgin ölçüde tespit edilmemiştir.

Ulaşılan veriler incelendiğinde Kıssa-i Yusuf adlı eser, Kitâb-1 Güzîde ve Ferâ’îz Kitâbı’na oranla karışık dilli eserlerin fonetik özelliklerini daha karakteristik bir şekilde taşıdığı tespit edilmiştir. İncelenen üç eser içerisinde Kıssa-i Yusuf’tan sonra Kitâb-1 Güzîde, Kitâb-1 Güzîde’den sonra ise Ferâ’îz Kitâbı’nın bu özellikleri taşıdığı görülmüştür.

Kaynakça

- AYAZ, Eyüp Sertaç (2016). *Manzûme-i Ferâóiz*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- BANGUOĞLU, Tahsin (2015). *Türkçenin Grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- CİN, Ali (2004). *Ali Kıssa-i Yusuf*, Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi.
- CİN, Ali-AKYILDIZ, Didem (2013). Eski Anadolu Türkçesi Özellikleri Gösteren Bir Kıssa-yı Yûsuf, *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, C. 3, S. 1, s. 71-88.
- DENY, Jean (2013). *Türk Dili Gramerinin Temel Kuralları Türkiye Türkçesi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- EFENDİOĞLU, Süleyman-İŞCAN, Adem (2010). Türkçe Ses Bilgisi Öğretiminde Ses Olaylarının Sınıflandırılması, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, C. 43, S. 17, s. 121-143.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican (2004). *Başlangıcından Yirminci Yüzyula Türk Dili Tarihi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ERGİN, Muharrem (2009). *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Yayınları.
- GÜLSEVİN, Gürer-BOZ, Erdoğan (2004). *Eski Anadolu Türkçesi*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- KORKMAZ, Zeynep (1992). *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KORKMAZ, Zeynep (2013). *Türkiye Türkçesinin Temeli Oğuz Türkçesinin Gelişimi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KÜÇÜK, Serhat (2014). *Kitâb-ı Güzîde*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- ŞAHİN, Hatice (2003). *Eski Anadolu Türkçesi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- VURAL, Hanifi-BÖLER, Tuncay (2012). *Ses ve Şekil Bilgisi*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- YILDIRIM, Abdullah (2019). *Yenisey Yazıtları Grameri*, Doktora Tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi.